
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.2

Н.В. Галіцина

кандидат юридичних наук, доцент
БІДМУ КПУ

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Статтю присвячено стану вивчення проблеми жіночої злочинності в Україні та світі. У ній за хронологічним порядком розглянуто основні здобутки минулого й сучасності щодо спектра питань, пов'язаних із жіночою злочинністю: природою, особливостями, детермінантами тощо. Зроблено висновок про те, що, незважаючи на великий період і відносно велику кількість зарубіжних досліджень на дисертаційному рівні в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., у питаннях, пов'язаних із жіночою злочинністю, залишається багато неточностей.

Ключові слова: біологічні чинники, жіноча злочинність, кримінальність жінок, соціологічна модель.

Зазвичай загальний огляд проблеми, котра досліджувалася з використанням принципів і методів науки, сприймається як належна академічна традиція, метою якої є виявлення успіхів науковців і того, що вони не змогли зробити. Опубліковані дослідження, що стосувалися проблеми жіночої злочинності та включали ретроспективний огляд наукових здобутків, умовно можна розділити на два типи. До першого належать праці, що включають дані, починаючи із часів Бронзової доби, характеризуючи соціальну роль жінки в тогочасному суспільстві, її закріпачений стан тощо [1, с. 12–15]. У контексті такого підходу загальна ідея полягала в тому, що більший соціальний контроль щодо жінки зумовлював меншу її кримінальну активність. Другий тип передбачає вузькофаховий підхід, відсуваючи на задній план соціально-філософські здобутки з цієї теми.

Не применшуючи значення обох типів для людської культури, все-таки вважаємо, що період досліджень зазначеної проблеми, котрий передбачав застосування кількісних методів пізнання, видається більш перспективним у плані пошуків невідомих закономірностей, котрі можуть прислужитися людству в пізнанні цього складного питання, котрим є злочинність, і жіноча зокрема.

Чи можна, наприклад, Ч. Ломброзо, П. Тарнавську, Г. Тарда зарахувати до дослідників, які використовували вузькофаховий підхід в оцінюванні жіночої злочинності та жінок-злочинниць? Певна річ, що

так, оскільки вони використовували кількісні методи досліджень. Але Г. Тард, так само, як і М. Гернет, більше має стосунок до соціологічної кримінології! Крім того, ці автори використовували й статистичні методи, котрі належать до кількісних. Однак, незважаючи на вищесказане, цьому питанню однозначно більше приділяли уваги західні дослідники. Причому як у минулому, так і в сучасності.

Мета статті – виявити загальний стан питання про жіночу злочинність, а також відповідність наукових публікацій дійсному розвитку науки сучасного людства.

Г. Тард висловлювався щодо проблеми злочинної поведінки та статі цілком у дусі соціологічного погляду. Він вважав, що не статя у фізіологічному сенсі визначає поведінку, у тому числі аморальну, а соціальні властивості людей, зокрема, вища моральність жінок, порівняно із чоловіками, вища релігійність та тверезість перших [2, с. 103–106]. Але, чи не є такий привабливий для будь-якої жінки висновок (хоча, ймовірно, за винятком вказівки на релігійність, адже не всі жінки релігійні навіть у добу підвищеного клерикалізму), простим циклічним тлумаченням: статистика нижче – відтак моральність вище?

Є. Тарновський пояснював меншу кримінальну активність жінок у вбивствах не стільки соціальними факторами, скільки фізіологічними. Жінки, будучи фізично слабкими, вчинюють значно менше тяжких злочинів проти життя та здоров'я [3, с. 292]. Питанню жіночої злочинності приділяла значну увагу і П. Тарновська, здобутки якої із

цієї проблеми були досить вагомими, навіть порівняно з її сучасниками Ч. Ломброзо та Г. Ферреро (праця "Жінка-злочинниця та повія" (1893 р.)) [4]. Вона, залишаючись на полі кримінальної антропології, підкреслювала чоловічі риси в жінок-вбивць, вважаючи, що "чоловічі злочини" вчиняють жінки із чоловічими рисами [5–7]. Проте до цього питання учена не ставилася так спрощено, як може видатися на перший погляд, оскільки знала й про жінок-отруйниць, крадійок, повій. Узагалі, як це було характерно для антропологічного підходу, тобто позитивістського у своїй основі, вона здійснила багато вимірювань жінок-злочинниць і повій. Втім, цей підхід уже достатньо критикувався в юридичній літературі для того, щоб її повторювати в нашому дослідженні. Однією невеличкою публікацією про жінок-злочинниць обдарував нас І. Фойницький, котрий підкреслював, що межі жіночого життя, оточення й дають відповідну "терку" жіночої кримінальності; урбанізоване життя, а також наближення жінки до можливостей чоловіків, зниження патріархального контролю визначають більшу кількість жіночих злочинів у Російській імперії [8, с. 130]. Фактично, слід підкреслити, що в наприкінці 1800-х рр. питаннями жіночої злочинності почали займатися фахово.

Після зазначених праць, особливо публікацій П. Тарновської, на початку 1900-х рр. питання жіночої злочинності особливо увагою не користувалося. Але не можна стверджувати, що воно було в повному забутті. М. Гернет досить детально зупинявся на структурі, динаміці, причинах існування жіночої злочинності. Він приділяв увагу статистичному описові проблеми та, будучи прихильником соціологічної моделі кримінології, доходив висновку, що чоловіча та жіноча злочинність відрізняються не лише масштабами, а й характером, і відображають соціальний стан статей. Втім, положення про те, що зменшення розбіжностей між умовами життя жінок і чоловіків приводить до зменшення різниці між жіночою та чоловічою злочинністю, не було оригінальним, воно вже висловлювалося його попередниками [9, с. 254, 364].

У той самий період була ще одна публікація, у якій М.Ф. Заменгоф переважно зробив акцент на близькому соціальному оточенні жінки, дійшовши відомого й раніше висновку про те, що саме родина є осередком розвитку жіночої кримінальності [10, с. 28]. Цей висновок також є досить уможлиблюючим, хоча він ґрунтується на статистичному аналізі, однак, це все одно, що зробити висновок про те, що осередком соціальності й асоціальності є суспільство. Певна річ, що люди, котрі мають родину, зазнають факторів впливу, певні з яких генеруються або зумовлюються родинним життям, конфліктами, затишком або потре-

бою пожертвувати собою. У цьому сенсі дослідниці умов виправлення ув'язнених жінок ведуть мову про родину як про осередок ресоціалізації.

Із цього періоду й до початку 1960-х рр. у розгляді цього питання настає затишшя на теренах СРСР. Як відомо, це пов'язано з гоніннями на кримінологію як на буржуазну науку. Але зарубіжні дослідники продовжували вивчати зазначену проблематику, хоча й маємо підкреслити, що за значний проміжок часу (більше ніж за 40 років) кількість таких досліджень була невеликою.

Усього близько десяти сторінок приділив жіночій злочинності В. Бонже у великій за обсягом монографії "Злочинність та економічні умови" (1905 р.). У ній автор підкреслив вплив злиднених умов існування на жіночу злочинність [11, с. 519–530]. У 1906 р. усього одну сторінку в невеликій за обсягом публікації приділив А. Лассанже, присвятивши її статистиці жіночої злочинності [12, с. 12]. Можна також виокремити працю А. Лаказ "Злочинність жінок у Франції: статистичне та медично-правове дослідження" (1910 р.) [13]. Праця в цілому написана в дусі ломброзіанського антропологізму, що не зменшує цінності самого дослідження. Щоправда, впадає в око відверто моралізаторський характер висновків.

Не можна стверджувати, що на Заході була така відчутна перерва у дослідженнях проблем, пов'язаних із жіночою злочинністю, відповідно, 24 та 13 років між 1910 та 1934 рр., а потім між 1937 та 1950 рр. Публікації на рівні журнальних статей з'являлися, але порівняно з працями про чоловічу злочинність їх було обмаль, усього близько 20. Пояснення такого стану речей найчастіше давали кримінологи феміністичного підходу, але вже в 1960-х рр. Втім пояснення цьому слід шукати не скільки в самому нехтуванні "жіночим питанням", стільки в тому, що традиційна мала частка жіночої злочинності відводила від себе цікавість на користь більш динамічної злочинності. У цьому слід винуватити еволюцію людського мозку, оскільки людина завжди звертає більше уваги на найгостріші проблеми.

Відтак, зупинимось на найпомітніших дослідженнях цього часу. Одним із таких є праця Ш. Глюк та Е. Глюк "П'ятсот делінквентних жінок" (1934 р.) [14]. Науковці вивчили життя 500 жінок, котрі були засуджені й зареєстровані як злочинниці. Вони зосередилися на соціальних умовах її існування, а найбільше – на вадах пенітенціарної системи, котрі також, на їхню думку, сприяли делінквентності жінок. Це було масштабне дослідження, в якому були використані статистичні методи, методика мікрорівня, тобто дослідження персональних історій конкретних жінок.

Порівняно довгий час спостерігалася "публікаційна тиша" щодо цієї проблеми. Лише в 1950 р. у США була опублікована

праця О. Поллака "Кримінальність жінок". У ній автор використав основну тезу, яка полягала в тому, що кримінальність жінок відображає їхню біологічну природу в культурному контексті. Він стверджував, що статистичні показники недостатні для адекватного оцінювання жіночої кримінальності, і зауважував про іншу її природу. Зокрема, дослідник зауважив на прикладі вбивств, що жінки найчастіше вбивають своїх близьких (переважно чоловіків), на відміну від чоловічої злочинності, що орієнтована зовні сімейних відносин. О. Поллак дослідив природу жіночої злочинності, типи злочинів і техніки, котрі використовують злочинниці. Автор розкритикував оцінки щодо справжньої поширеності жіночої злочинності, особливо кримінальних абортів та крадіжок із крамниць. Він розкрив характеристику особистості жінки-злочинниці, біологічні та соціальні фактори, котрі впливають на жіночу злочинність. Перш за все, має зацікавити незвична спроба дослідника спростувати тезу про меншу кримінальність жінок як поширений міф. Він підкреслив, що біологічні особливості жінок: фізична слабкість, що зумовлює більшу обережність вступати у конфлікти, пов'язані з насильством, неможливість вдиратися до приміщень, гірша орієнтація в техніці (мистецтво злому замків тощо), а також те, що жінка більшою мірою орієнтована на соціальну стабільність і захищеність – вказують не на меншу кримінальність, а на обмежені можливості при виборі можливих варіантів досягнення цілей. Автор наполягав на некоректності використання поняття кримінальності з огляду на легальне визначення злочину [15, с. 100–106].

Друга половина 1950-х рр. характеризувалась затишшям плані досліджень проблем, пов'язаних із жіночою злочинністю. А в 1960-х рр. у західній літературі домінували публікації нового віяння в цьому питанні – феміністичної кримінології. З 1960-х рр. у радянській кримінології були представлені праці, у яких розглядалися деякі аспекти жіночої злочинності в контексті загальних проблем кримінології.

З початку 1970-х рр. у Радянському Союзі почалися тематичні дослідження жіночої злочинності [16; 17]. У них дається кримінологічна характеристика жіночої злочинності, окремих категорій жінок-злочинниць, зокрема, рецидивісток, досліджується питання співвідношення біологічного та соціального в жіночій злочинності, певна річ, що з позиції критики біологічного підходу як буржуазного. Треба підкреслити, що цей період, як і всі 1980-ті рр., радянська кримінологія не могла вийти за межі ідеологічних штампів у цьому питанні, як і в решті проблем кримінології, хоча окремі кримінологічні дослідження фундаментального характеру стали вагомим внеском у розвиток усієї кримінології.

У 1970–1980-х рр. західна кримінологія також не рясніла дослідженнями цього питання. Тут треба зазначити, що дослідники вже могли спостерігати більшу залученість жіночого населення в промисловість, обслуговування та нижчі й середні ланки управління. Та все ж продовжували наполягати на соціальному корінні особливостей жіночої злочинності.

У цей період зазначається, що жіноча насильницька злочинність більш жорстка, ніж чоловіча. Те саме повторюють і наші сучасники, видаючи це за певну новизну. Але це не так. І ті, й інші не звертають увагу на той факт, що тут не проблема відносної більшої насильницької активності жінок, а проблема неадекватного вимірювання. Справа в тому, що зазвичай жінка сприймається як менш небезпечний суб'єкт, до неї ставляться більш лояльно, тому реєструють переважно найтяжчі злочини й дають їм хід. Відтак, у вибірці виявляються частіше найтяжчі злочини, пов'язані з насильством. Це створює ілюзію більш жорсткої тенденції в жіночій злочинності.

У країнах Заходу та Сходу в 1990-х рр. активувалися публікації досліджень, присвячених жіночій злочинності. Традиційно, в перших із більш активним застосуванням феміністичного підходу, а в других – більш поміркованого, звичного. У другій половині 1990-х рр., якщо порівнювати з минулим, дослідження на цю тему активувалися. При цьому слід підкреслити, що традиційно більш кількісні дослідження країн Заходу не значно переважили кількість досліджень питання жіночої злочинності на дисертаційному рівні в пострадянських країнах (в Україні – 1, в Республіці Білорусь – 1, а в основному – в Російській Федерації).

Висновки. Отже, дослідження проблеми має більше ніж столітню історію. Відтак, існує вже традиційне бачення проблеми. Однак є науковці, котрі дивились на проблему по-іншому. Проте майже всі дослідники сходяться у тому, що пояснення особливостей феномену жіночої злочинності слід шукати не в біологічному, а в соціальному, причому прихильниці феміністичного підходу підкреслюють, що в соціально-політичному. Ми можемо також бачити узгодження більшості кримінологів у тому, що жіноча насильницька злочинність має не лише кількісні особливості щодо чоловічої насильницької злочинності, а і якісні. Втім, очевидно, що дослідники, роблячи такий висновок, врахували не всі соціальні та математичні закономірності, котрі можуть бути покладені в його основу. Зокрема, вони не врахували особливості реєстрації жіночих злочинів. Більшість сучасників повністю відкидають будь-які біологічні чинники для особливостей жіночої злочинності, зауважуючи лише про те, що вони можуть впливати на криміналістичний механізм вчинення конкретного злочину, але не на весь вид

злочинності. В Україні кримінологи заперечують не соціальні, і не психологічні теорії жіночої злочинності, зазначаючи про необхідність комплексного підходу до проблеми, щоправда, відкидаючи найменші біологічні натяки щодо елементів цього комплексу. Західні кримінологи поміркованого підходу більш активно визнають необхідність враховувати при оцінюванні жіночої злочинності те, що стать робить статтю – гормональний рівень регулювання поведінки, структура шарів та елементів головного мозку, соціальне тло, що позначається на біології статі тощо. Але далі ніж загальні фрази, переважно, у підрядковому посиленні, вони не йдуть.

Крім цього, так і не знайшов належної реакції серед кримінологів той факт, що дуже швидкі зміни в соціальній структурі суспільства, котрі відбулися в другій половині ХХ ст., зумовили “звільнення” жінок з під домашнього “рабства”, активне їхнє залучення у сферу виробництва, надання послуг та в управління. Але це суттєво не позначилося в більшості країн світу, де це відбулося, на пропорції жіночої та чоловічої злочинності. Це ставить під сумнів тези дослідників жіночої злочинності в ХХ ст., що зрівняння жінок у соціальному статусі із чоловіками призведе до такого ж зрівняння жіночої та чоловічої злочинності. І сьогодні більшість із тих, хто публікуються на тему жіночої злочинності, продовжують повторювати цю тезу як мантру, але ж це вже давно спростована ідея самими фактами, а замість неї не знайшли належної. Зовсім залишається не вивченим питання про особливості жіночої злочинності у сфері управління та фінансово-господарської діяльності. Це ті сфери, де соціальна різниця між жінками та чоловіками мінімізована, якщо не звертати уваги на тези феміністичної ідеології. І все ж таки, ці особливості є. А питання про те, чим вони зумовлені, якщо різниця, дійсно-таки в соціальному, також залишається без відповіді. Треба насамкінець підкреслити, що в проблематиці жіночої злочинності, незважаючи на появу значної кількості публікацій на цю тему порівняно з минулими роками, залишається багато неточностей.

Список використаної літератури

1. Аджиева Л.З. Кримінологическая характеристика женской преступности и проблема её профилактики (по материалам Республики Дагестан) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лейла Зауровна Аджиева ; Дагестанский государственный университет. – Махачкала, 2004. – 189 с.
2. Тард Г. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступность толпы / Г. Тард ; сост. и предисл. В.С. Овчинского. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 391 с.
3. Тарновский Е.Н. Преступления против жизни по полам, возрастам и семейно-му состоянию / Е.Н. Тарновский // Юридический вестник. – 1886. – Кн. X. – С. 276–297.
4. Ломброзо Ч. Женщина преступница и проститутка / Ч. Ломброзо, Г. Ферреро. – Чебоксары : АВАН-И, 1994. – 220 с.
5. Тарновская П.Н. Женщины-убийцы. Антропологическое исследование врача П.Н. Тарновской с 163 рисунками и 8 антропометрическими таблицами. Криминалистика / П.Н. Тарновская. – СПб. : Т-ва Художественной Печати, 1902. – 520 с.
6. Тарновская П.Н. Воровки: Антропологическое исследование / П.Н. Тарновская. – СПб. : Типография Дома Призрения Малолетних Бедных, 1891. – 79 с.
7. Тарновская П.Н. О некоторых антропологических измерениях и физических признаках вырождения у привычных проституток / П.Н. Тарновская. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1887. – 105 с.
8. Фойницкий И. Женщина-преступница / И. Фойницкий // Северный вестник. – 1893. – № 2–3. – С. 111–140.
9. Гернет М.Н. Избранные произведения / М.Н. Гернет ; [сост.: М.М. Бабаев ; отв. ред.: А.Б. Сахаров]. – М. : Юрид. лит., 1974. – 639 с.
10. Заменгоф М.Ф. Брак, семья и преступность. Из “Журнала Министерства Юстиции” (Февраль 1916 г.) / М.Ф. Заменгоф. – Петроград : Сенат. Тип., 1918. – 34 с.
11. Bonger W.A. Criminalité et conditions économiques / Willem Adriaan Bonger. – Paris : Maas & Van Suchtelen, 1905. – 730 p.
12. Lacassagne A. Précis de médecine légale / Alexandre Lacassagne. – Paris : Storck, 1906. – 15 p.
13. Lacaze H. De la Criminalité féminine en France, étude statistique et médico-légale / Henri Lacaze. – Paris : Impr. de la “Revue judiciaire”, 1910. – 157 p.
14. Glueck S. Five Hundred Delinquent Women / Sheldon Glueck, Eleanor T. Glueck. – New York : Alfred A. Knopf, 1934. – 539 p.
15. Pollak O. The Criminality of Women / Otto Pollak. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1950. – 180 p.
16. Серебрякова В.А. Кримінологическая характеристика женщин-преступниц: По материалам изучения лиц, содержащихся в ИТК / В.А. Серебрякова // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1971. – Вып. 14. – С. 3–16.
17. Голоднюк М.Н. Кримінологическая характеристика женской преступности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Марина Николаевна Голоднюк ; Моск. гос. ун-т. – М., 1975. – 22 с.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2013.

Галицына Н.В. Обзор проблем исследования женской преступности в Украине и мире

Статья посвящена состоянию изучения проблемы женской преступности в Украине и мире. В ней в хронологическом порядке рассматриваются основные достижения прошлого и современности по спектру вопросов, связанных с женской преступностью: природа, особенности, детерминанты и т.п. Сделан вывод о том, что, несмотря на большой период, и относительно большое количество зарубежных исследований на диссертационном уровне в конце XX – начале XXI в., в вопросах, связанных с женской преступностью остается много путаницы.

Ключевые слова: биологические факторы, женская преступность, криминальность женщин, социологическая модель.

Galitsina N. Overview of research issues of female crime in Ukraine and worldwide

The article presents an overview of research problems of female crime in Ukraine and the world. There are points out that we have more than a century of research in these problems. But beyond that, is what can be called tradition vision problems. Almost all researchers agree that the explanation of the phenomenon of female criminality features not to be found in the biological sphere and the social sphere, and feminist approach advocates point out that the answer must be sought in the social and political sphere. We can also see the agreement of most criminologists that female violent crime is not only quantitative specifics about the men of violent crime, but also qualitative features. Obviously, researchers, making this conclusion do not take into account all social and mathematical patterns that can be placed in its foundation. In particular, they do not take into account the peculiarities of registration of female crime. Most contemporaries totally reject any biological factors for the characteristics of female criminality, noting only that they can influence the mechanism of criminalistics committing a specific crime, but not the whole form of crime. In Ukraine criminologists not flatly deny the neither social nor psychological theories of female criminality, noting the need for a comprehensive approach to the problem, however, rejecting the smallest biological notes on the elements of this complex. Western criminologists moderate approach more actively recognize the need to take into account in assessments of female criminality that sex makes sex – hormone levels regulate behavior, structure and elements of the layers of the brain, social background, shown on the biology of sex and so on. But more than common phrases, preferably in an interlinear link, they do not go.

The article states that have not found a good response among criminologists fact that very rapid changes in the social structure, which occurred in the second half of the XX century, led to the “liberation” of women from the domestic “slavery”, their active involvement in manufacturing, services and management. But it is essentially not affected in most countries where it happened, the proportions of male and female crime. This casts doubt on the thesis research of female crime in the XX century, that equalizing women’s social status with men lead to the same equation of female and male crime. It is concluded that even today, most of those published on the topic of female crime, continue to repeat this statement as a mantra, but this idea has long been refuted by facts, but instead found no good. The article emphasized that remains unexplored question about the features of female criminality in the area of financial and economic activity. These are the areas where social differences between women and men minimize, if not pay attention to the thesis of feminist ideology. It is noted that this question also remains unanswered. It is emphasized that the problems of female crime, despite the boom compared to the previous publications on this subject in the world, there is a lot of confusion.

Key words: biological factors, female criminality, women’s crime, sociological model.